

vitev muzeja novejšje zgodovine v Ebenseeju. Osrednja tema njegove zbirke so februar 1934 na Zgornjem Avstrijskem, odpor v Salzkammergut in marš smrti madžarskih Judov februarja 1945. Bil je tudi pionir *oral history*. Že 1978 je izšel dvojni zvezek tipkopisa, ki je med drugim vseboval prepise magnetofonskih posnetkov intervjujev z več kot 30 pričami časa.

Florian Wenninger in Andreas Schmoller v svojem prispevku raziskujeta avstrijsko državljansko vojno (februarske boje) v zgodovinskem spominu druge republike (str. 68–81).

Poglavje *Pripovedi odpora v Salzkammergut* ima štiri prispevke, ki se z večinoma ukvarjajo s krajevno zgodovino. Klaus Kienesberger razpravlja o vlogi komunikacije in povezovanja v odporu (str. 84–93), Silvia Panzel raziskuje pomen skrivališč odporniškega gibanja (str. 94–101) in vlogo žensk kot nevidnih aktivistk odpora (str. 102–109). Wolfgang Quantember analizira odporniškega aktivista Franza Kaina (str. 110–117).

Drugi del zbornika je posvečen umetnostnemu projektu, ki je bil del te razstave.

Razkošno oblikovan zbornik moti njegova grafična obdelava, ki prelamlja z običajnim knjižnim oblikovanjem. K odklonu od tradicije pa pripomorejo tudi tehtni vsebinski prispevki, ki so dopolnjevali razstavo.

Brigitte Entner

Wilhelm Baum (izd.), *Das Tagebuch des Thomas Olip. Wie ein im Käfig eingesperrter Vogel*. Kitab Verlag. Klagenfurt – Wien, 2010. 159 str., ilustr.

Zgodovinar Wilhelm Baum je v berlinskem Zveznem arhivu našel dnevnik Tomaža Olipa iz Sel, pripadnika zelenega kadra in vsaj občasnega partizanskega simpatizerja, v vsakem primeru pa odpornika. Ta se je 20. aprila 1941 z drugimi ubežniki iz nemške vojske po dveh letih in pol vrnil iz Jugoslavije v Sele. Teh ljudi se je prijela oznaka »zeleni kader«, slabšalna je partizanska oznaka »skrivači«, za nacistično oblast pa so bili dezertarji. Njihov položaj se je po deportaciji slovenskih družin iz Koroške aprila 1942 zaostрил. Dnevnik Tomaža Olipa v obliki kratkih beležk dogodkov in doživetij zajema čas od 1. junija do 1. decembra 1942. Izraža osamelost in težak položaj človeka v veliki stiski ter čustveno navezanost na mater. Gestapo je dnevnik ob odkritju bunkerja, v katerem je živel Tomaž Olip, zasegel, ga dal takoj prevesti v nemščino in Olipa prisilil, da je razvozlal predvsem okrajšave imen ljudi, s katerimi je imel povezave, in komentiral dnevnik. Na celovškem procesu proti odpornikom aprila 1943 se je obtožnica v številnih primerih sklicevala prav na ta dnevnik. Slovenski izvirnik ni ohranjen, Baum objavlja faksimile nemškega prevoda in njegovo transkripcijo. Vsi deli knjige – kratek zapis, neke vrste posvetilo Petra Handkeja, predgovor, dnevnik, faksimile, sklepna razmišljanja,

študija o historičnem kontekstu in sklepna beseda Valentina Inzka – zajemajo dogajanja ob razkrivanju mreže Osvobodilne fronte vse od 15. septembra 1942 naprej na območju Sel, Obirskega, Železne Kaple in Borovelj. Osrednji del je povezan z odkritjem bunkerja 1. decembra 1942.

Prebivalstvo prizadetega območja je najpozneje po celovškem procesu začelo razpravljati o tem, kakšno vlogo je igral zaseženi dnevnik pri odkrivanju odporniške mreže in končno tudi pri smrtnih obsodbah in obsodbah na dolgoletne zaporne kazni. Taka razmišljanja ponovno zasledimo po objavi dnevnika na primer v dnevniku *Kärntner Tageszeitung* (štev. 333, 9. 12. 2010, str. 12), kjer prizadeti potomec pisca dnevnika označuje kot »tepc«, in v kritično razmišljajočem smislu v verskem tedniku *Nedelji* (štev. 50, 12. 12. 2010, str. 3). Taka razmišljanja so mogoča le, če odkritje bunkerja Tomaža Olipa vidimo kot posamezen dogodek represivnih ukrepov gestapa. Tudi odgovor na vprašanje, ali so tedanje koroške nacistične elite igrale pri odkrivanju, pregonu in obsodbi odpornikov odločilnejšo vlogo, ni sporen in je pritrđen. Prav ob obletnici plebiscita leta 1942 je namreč Alois Maier-Kaibitsch zahteval ostrejšje ukrepe proti vsakemu, še tako majhnemu pojavu slovenske samobitnosti na Koroškem. Nekaj več popuščanja glede jezikovne rabe je dopuščal le še prebivalstvu zasedene Gorenjske in Mežiške doline. Dostopna žandarmerijska poročila potrjujejo odgovornost koroških nacističnih elit za ostre represivne ukrepe; na zunaj so bili vidni z okrepitevijo obstoječih in postavitvijo novih policijskih postaj.

Obsežno poglavje Zgodovinski kontekst (avtor Wilhelm Baum) se omejuje predvsem na Sele in neposredno okolico. Odkriva marsikatero dragoceno posebnost občinske zgodovine in zgodovine njenega prebivalstva, v konkretnem primeru družin, ki so se vključile v odpor ali bile vanj potegnjene. Občasno pa avtor z detajlnimi podatki sorodstvenih povezav pretirava, saj so za razumevanje represivnega procesa nepomembne. Naletimo tudi na protislovja, ko avtor po eni strani sprva govori posplošeno o klerikalni usmerjenosti prebivalstva, po drugi strani pa zazna močno navzočnost komunistov v občini od leta 1932 naprej. Socialna ozadja te diferenciacije prebivalstva ostajajo nepojasnjena oziroma so bolj osvetljena v prispevku Sklepna razmišljanja. Nepojasnjeni ostajajo tudi vzroki politične diferenciacije med prebivalstvom centralnega kraja in onim v Srednjem in Zvrhnjem Kotu. Prvo naj bi bilo usmerjeno bolj slovensko krščansko-socialno, avtor piše o klerikalni usmerjenosti, drugo pa je bilo levousmerjeno. Krščansko socialno giba-

nje, ki je bilo na Koroškem v okrajih s slovenskim ali mešanim prebivalstvom domala izključno slovensko, je vselej zagovarjalo ureditev socialnega položaja kmečkega proletariata in je bilo s tem v diametralnem nasprotju z večjimi kmečkimi posestniki, ki so večinoma volili landbund. Razmišljati bi morali torej o tem, ali ni razmah odporniškega gibanja na tem območju tudi posledica socialno-revolucionarnega programa Osvobodilne fronte, ki je prebivalstvo seveda nagovarjala tudi s svojo programsko točko o združitvi vseh Slovencev.

Čeprav avtor poglavja v Zgodovinskem kontekstu navaja nekaj slovenske literature, lahko ugotovimo, da je ni povzemal ali pa je to storil le zelo površno. Literaturi v slovenščini ne more slediti. Vendar obstajajo tudi besedila v nemščini in angleščini, ki bi mu omogočili pogled prek »občinskega« ali »lokalno-regionalnega« plota in s tem postavitev tega odpora v širši kontekst slovenskega, če že ne evropskega odpora proti nacizmu. Čeprav so nekatera povojna znanstvena besedila nastala v sozvočju z jugoslovanskimi ozemeljskimi zahtevami, so faktografsko in kar zadeva dogodkovno zgodovino zelo natančna in uporabna. To velja na primer v veliki meri za brošuro POOF za Slovensko Koroško »Verbrechen fordern Sühne«, ki bi bila zelo koristna glede ocene odgovornosti Korošcev, v še večji meri pa za razpravo Franca Škerla »Koroška v borbi za svobodo«, objavljeno v Koroškem zborniku leta 1946. Škerl je bil prvi, ki je razkrivanje odporniške mreže na Koroškem postavil v širši kontekst okupatorskih naporov za zatrtje slovenskega odpora. Opozoril je na gradivo, ki ga je okupator našel sredi septembra 1942 na Gorenjskem in ki mu je nudilo temeljne informacije o odporniški mreži na Koroškem. Ta razprava je zgodovinarjem na voljo tudi v nemščini, saj je koroška deželna vlada kmalu po izidu Koroškega zbornika naročila njegov prevod v nemščino. Angleži so Koroški zbornik sistematično iskali pri številnih hišnih preiskavah pri funkcionarjih OF, Avstrijci pa so vložili mnogo truda, da bi knjigo čim prej dobili v roke. Prevod je bil dolgo »pod ključem«, potem pa dostopen v knjižnici deželnega muzeja, mnogo pred tem pa že v Študijski knjižnici na Ravnah. Marjan Linasi opozarja na to Škerlovo razpravo in jo imenuje »prvi tovrstni objavljeni zgodovinski zapis« (Marjan Linasi, Koroški partizani. Protinacistični odpor na dvojezičnem Koroškem v okviru slovenske Osvobodilne fronte. Mohorjeva, Celovec, 2010, str. 721). Linasi represivne ukrepe v poglavju »Gestapovski vdor pri Hallerju, po domače pri Golobovi bajti, na Obirskem 11. novembra 1942, aretacije in celovški proces aprila 1943 (»selske žrtve«)« postavlja v isti okvir kot Škerl, dopolnjuje pa dogajanja z uporabo povojnega zapisa Johanna Sellaka, glavnega operativnega zasledovalca odpornikov tistih dni, in žandarmerjskih poročil, ki jih hrani Slovenski znanstveni inštitut v Celovcu. Prav na temelju te literature lahko sklepamo, da je dnevnik Tomaža Olipa igral na celovškem procesu in pri nadaljnjih procesih pomembno vlogo, čeprav ni bil edino obremenilno gradivo. Varnostne sile so zbrale vrsto drugih informacij, ki so jim služile pri ukrepih proti odporniški mreži. Baum Linasijevega obširnega besedila seveda še ni mogel uporabljati, bolj pa preseneča, da ni segel po Škerlu.

Drugo pomembno vprašanje, ki se odpira pri znanstveni obravnavi teme, je, da

do sedaj zgodovinska znanost ni odgovorila na vprašanje, koliko ljudi so akcije gestapa dejansko zajele. Kvantitativno se podatki zelo razlikujejo. Linasi govori o tem, da so ukrepi zajeli okoli 200 oseb in da so trajali od srede septembra 1942 vse do prvih dni februarja 1943. Škerl seveda ni mogel posegati po arhivskih virih in govori o okoli 80 oseb. Tako lahko le ugotovimo, da je raziskovanje tega vprašanja dolgotrajen, več desetletja trajajoč proces, ki niti ni končan. Raziskovalci so se soočali s številnimi problemi. Policijski viri dolgo niso bili dostopni, sodišče je dajalo na voljo svoje osnovne vire le z izrecnim pristankom generalnega državnega tožilca na Dunaju. Tako je bilo mogoče opraviti do začetka sedemdesetih let prejšnjega stoletja le izpis osnovnih podatkov iz dnevnika celovškega državnega tožilstva. Izpis je zajel 134 oseb. Obtožnice in procesni akti niso bili dostopni. Potem je Slovenski informacijski center aprila leta 1978 objavil brošuro »*Sämtlich Slowenen. Versuch einer Dokumentation aus den Akten des Volksgerichtshofes in Berlin*«. T.(one) J.(elen) je napisal njen uvod, objavljeni so deli obtožnice in sodbe ljudskega sodišča proti 35 obtožencem; 13 jih je bilo obsojenih na smrt in justificiranih 29. aprila 1943 na Dunaju, drugi pa so bili obsojeni na dolgoletne zaporne kazni. Pri številnih drugih, ki jih imenuje dnevnik državnega tožilstva, je bilo zapisano, da so bili izročeni »na razpolaganje« gestapu. To je pomenilo, da so bili še nadalje v ječi ali pa so jih odpeljali v koncentracijska taborišča. Usode vseh teh ljudi bodo zgodovinarji morali še raziskati. Te dostojne spominske publikacije izdajatelj niti ne navaja, kar je povsem nerazumljivo.

V prispevkih naletimo tudi na vprašanje o političnih izpovedih v dnevniku Tomaža Olipa in na ugotovitev, da je ena sama. Vprašanje je napačno in nerodno. Da je bil Tomaž Olip odpornik, nihče ne zanika. Njegov odpor sam je bil izraz politične drže, eminentne in neprekinjene. Celovski aprilski proces proti odpornikom je imel vse znake političnega in zastraševalnega ne glede na to, kako so se zagovarjali obtoženci, da bi se rešili smrtne kazni ali dolgoletnih kazni v kaznilnicah ali koncentracijskih taboriščih. Baum je natančno zabeležil, v kolikih primerih so se tožilstva na glavnem procesu aprila 1943 in njemu sledečem julijskem (22. in 23. 7.) ter procesu proti župniku Alojziju Vavtiju 13. oktobra 1943 sklicevala na dnevnik, in tako dokumentira, da Olipove beležke niso bile edino obremenilno gradivo. To obremenilno gradivo je gestapo začel zbirati dolgo pred razkritjem bunkerja in aretacijo Tomaža Olipa. Avtor na več mestih govori o mučenju pripornikov z namenom, da bi od njih izsilili priznanja. Opozarja, da so obtoženci deloma težko sledili procesu, ker so nekateri le v omejenem obsegu obvladali nemščino.

Nekatere napake, ki med drugim zadevajo nedoslednost pri krajevnih in hišnih imenih, lahko pripisujemo naglici, v kateri so očitno nastajala besedila. Na žalost izdajatelj ni objavil Olipovih komentarjev dnevnika, ki jih je moral po nalogu gestapa pisati po svoji aretaciji. Deloma so navedeni v opombah v kurzivi, pa tudi tega avtor ne počne dosledno. Med površne napake štejemo lahko tudi taki, kot sta, da je bil lovski čuvaj Hans Rohr likvidiran v Podnu (v resnici v Zavrhu) in da je bil obsojeni Franc Pristovnik član slovenskega kulturnega društva in planinskega društva »Planina« (prav: član kulturnega društva »Planina«). Ni povsem jasno, kaj